

Aleš Gabrič

dr. zgodovine, izr. prof., znanstveni svetnik,
Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana,
e-naslov: ales.gabric@inz.si

BOJ PROTI KATOLIŠKEMU TISKU

1 BOJ ZA KATOLIŠKI TISK

Sredi dvajsetih let 20. stoletja je Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, v kateri so tiskali precejšen del katoliškega tiska, natisnila nepodpisano in nedatirano štiristransko brošurico z naslovom *Največja naloga sedanjega časa*. V njej je bila ostro načrtana meja med katoliškim tiskom, ki naj bi skrbel za širjenje dobrega, krščanskega in ljudem prijaznega, ter drugim tiskom, ki naj bi širil zlo, »ki je povzročilo na svetu več gorja kot kruti Neron, kot brezsrčni Dioklecijan«. ¹ Najbolj odgovorna, da mladi ljudje zahajajo na neprava pota, naj bi bila slaba literatura, izgovori, da ta ali oni list prinaša tudi dobre novice, pa naj bi bili neutemeljeni. Vse drugačno je avtor v svoji verski gorečnosti z neprijaznimi ocenami uvrstil v protikatoliški tisk, ki ga je treba na Slovenskem iztrebiti in mu preprečiti vstop v domove krščanskih družin. Konkretnih imen, razen nekaj izjem, kot je bil npr. »največji sovražnik krščanstva Voltaire«, ² pisec ni navajal, pisanje tovrstnega kova pa bi moral bralec že vnaprej zavrniti, saj »vas hoče le odtujiti Bogu, Cerkvi, veri!« ³ Namesto tega zla naj bi Slovenci posegali po pravem krščanskem časopisju, pri čemer je avtor naštel naslove nekaterih časopisov, ki so jih tiskali v Jugoslovanski tiskarni. Iz krščanske hiše bi torej morali iztrebiti ves protikatoliški tisk, vse svoje sile pa bi morali katoličani usmeriti v podpiranje katoliških listov. Pisec je nedvoumno zaključil: »Ne preslišimo torej današnjega klika, zavedajmo se, da je v tem trenutku naša prva in največja dolžnost iti v boj za naš katoliški tisk!« ⁴

Listič *Največja naloga sedanjega časa* bi lahko po eni strani razumeli kot idejni napad na vse »nenaše« časopisje, kot goreče zavračanje drugačnosti,

¹ *Največja naloga sedanjega časa*, Ljubljana [1925], str. 1.

² Prav tam, str. 2.

³ Prav tam, str. 3.

⁴ Prav tam, str. 4.

vredno ostrega kulturnega boja na Slovenskem, pa tudi kot reklamno potezo Jugoslovanske tiskarne, tedaj najbolj opremljene tiskarne na Slovenskem in ene izmed vodilnih v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Avtor pamfleta, za katerega se ob branju zazdi, da je kar nekako pogrešal čase, ko je lahko cenzura preprečila izhajanje vsega protikatoliškega, si ob pisanju verjetno ni predstavljal, da bi lahko dve desetletji pozneje novi oblastniki njegovo vodilo »boj za katoliški tisk« obrnili na glavo. Pogoji za katoliški tisk se niso zgolj poslabšali, temveč so bili skorajda izničeni. Bogata publicistična dejavnost (katoliško časopisje, krajši ali daljši čas izhajajoče revije, verski listi, namenjeni ožjim krogom ljudi)⁵ je začela zamirati že v letih vojnega pomanjkanja, po koncu vojne pa se je soočila z izzivom, s kakršnim se ni srečala še nikoli prej.

Komunistični politiki, ki so leta 1945 prevzeli najpomembnejše vzvode oblasti na Slovenskem, vsega drugačnega niso zgolj potiskali v podrejeni položaj, temveč so si ga prizadevali izločiti v celoti. Ravno tisk pa so – enako kot avtor zapisa Največja naloga sedanjega časa – komunistični oblastniki v svoji revolucionarni vnemi šteli za enega od pglavitnih sredstev za uveljavljanje lastnih stališč. Vodilni ideologi so bili ob prevzemanju oblasti trdno odločeni, da iz medijske sfere odstranijo kakršnokoli konkurenco, ki bi v javnosti lahko zmotila glas njihove edino veljavne resnice. Ob načrtnem izrivanju cerkvenih struktur iz javne sfere so tako med »nalogami sedanjega časa« visoko na lestvico prioritet uvrstili tudi obračun s katoliškim tiskom.⁶

2 KATOLIŠKI TISK NA SEZNAMU IZLOČENIH KNJIG

Načrte za prevzem oblasti so v vodstvu osvobodilnega gibanja pripravili že pred koncem vojne. Odsek za prosveto Predsedstva Slovenskega narodno osvobodilnega sveta (po imenovanju Narodne vlade Slovenije se je prelevil v Ministrstvo za prosveto) je aprila 1945 med načrti za prve ukrepe, ki naj bi jih izvedli po vojni, posebno pozornost posvetil poslovanju knjigarn in založništev. Najprej so se osredotočili na knjižne zaloge, namenjene za prodajo. Takoj po prevzemu oblasti naj bi ustavili prodajo vseh knjig in časopisov: »Vse zaloge knjig na slovenskem ozemlju bo treba pregledati in izločiti iz knjižnega trga vse one knjige, ki bi ne smele več v prodajo. To velja za nekatere slovenske knjige, ki so izšle po okupaciji in tudi prej, a še prav posebno za vse tujejezične knjige, ki so bile na slovenskem ozemlju v prodaji in ki so v skladiščih raznih založništev.« Ko bi knjigarne in založništva dostavili spiske razpoložljivih zalog, naj bi

⁵ Prim. Marjan Smolik, Tisk in drugi mediji v službi oznanjevanja, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, (ur. M. Benedik, J. Juhant in B. Kolar), Ljubljana 2002, str. 203–210.

⁶ Več o odnosu oblasti do katoliške cerkve po vojni glej Dragoljub Živojinović, *Vatikan, Katoliška crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958*, Beograd 2007 (dalje: Živojinović, *Vatikan, Katoliška crkva i jugoslovenska vlast*); Stella Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, London-New York- Melbourne 1979 (dalje: Alexander, *Church and State*); Miroslav Akmadža, *Katoliška crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Slavonski Brod-Zagreb 2013 (dalje: Akmadža, *Katoliška crkva u komunističkoj Hrvatskoj*).

pristojni vladni organ imenoval posebno komisijo, ki naj bi odločila, kako naj posluje založniško-knjigotrška dejavnost v Sloveniji.⁷

Okvirni načrt se ni dosti razlikoval od postopkov, ki so jih v procesu defašizacije oz. denacizacije izvajale oblasti v celotni Evropi. Iz prodaje naj bi bila, kot na drugih med vojno okupiranih ozemljih, izločena zlasti propagandistična dela nacističnih in fašističnih ideologov ter literatura, naperjena proti osvobodilnemu gibanju. Toda pod komunističnim režimom, ki se je uveljavil v Sloveniji, je bil vsak nadaljnji korak ostrejši od sprva omenjenih smernic in postopek se ni omejil zgolj na obračun s propagandno dediščino okupatorja ter njegovih sodelavcev, temveč so ga razširili v obračunavanje z večino del drugače mislečih, zlasti nasprotnikov nove oblasti.

Ferdo Kozak, ki je bil 5. maja 1945 imenovan za ministra za prosveto v Narodni vladi Slovenije (za prvega slovenskega šolskega, znanstvenega in kulturnega ministra, saj so bili ti resorji združeni v okviru enega ministrstva), je kmalu po prihodu vlade v Ljubljano imenoval komisijo za pregled knjižnic. Ta je 20. maja založnike in knjigarnarje sklicala na pogovor in jih seznaniila z začasno omejitvijo prodaje knjig in to do nadaljnjega. Knjigotržci so morali sporočiti stanje zalog knjig, komisija pa je nato pregledovala, katere so primerne za prodajo v novih časih in katere ne. Komisija je intenzivno delala približno dva meseca in 27. julija 1945 lokalnim organom oblasti, knjižnicam, knjigarnarjem in založniškim hišam razposlala seznam knjig in revij, ki jih je bilo treba umakniti iz prometa. Največja tarča so bile seveda nacistične in fašistične propagandne knjige, toda že komisija sama je pojasnila, da se ni ustavila zgolj pri tem: »Seznam je izdelan po smernicah Komisije za pregled knjižnic. V soglasju s temi se nekatera dela izločajo zaradi profašistične miselnosti pisca, čeprav bi ta iz njegovih starejših del ne bila še razvidna (Knut Hamsun in dr.), druga pa zaradi vsebine, ki je nasprotna našemu gledanju na poglobitna življenjska vprašanja.« Od knjigarnarjev in knjižničarjev je komisija pričakovala, da bodo sami »izločili tudi tisti propagandni tisk, ki ga v tem seznamu nismo posebej zajeli, pa je po svoji vsebini nasproten narodno-osvobodilni borbi, je načelno odklanjal novi socialni red ali pa širil versko nestrpnost.« Nedorečenost je seveda omogočala različne interpretacije, kaj je primerno in kaj ni. Knjige iz knjižnih zalog so kot star papir vozili v predelavo v papirnico, knjižnicam pa so naročili, da morajo knjige s seznama hraniti ločeno od drugih knjig, »smejo jih izposojati le v študijske namene; pri tem se mora interesent izkazati z dovoljenjem oblasti«. Izjema so bile šolske knjižnice, namenjene izključno pedagoškemu kadru:

⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1643, t.e. 83, m. I/2, Odsek za prosveto – predsedstvu SNOS, 14. 5. 1945. Prim. Aleš Gabrič, *Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945–1952*, Ljubljana 1991, str. 518–521.

»Izločitev ne velja za učiteljske knjižnice, ker se načeloma izločujejo knjige le iz takih knjižnic, kjer so knjige dostopne širokim slojem.«⁸

Na seznamu so bili naslovi ločeni po jezikih, v katerih so bile knjige natisnjene. Pri knjigah v italijanskem in nemškem jeziku, kjer so bili naštet številni fašistični in nacistični ideologi in voditelji ter njihovi simpatizerji, je bilo najpogosteje pripisano, da je treba izločiti vsa dela imenovanega avtorja. Med slovenskimi deli je bilo treba izločiti vsa propagandna dela, naperjena proti komunizmu in Osvobodilni fronti. Če pa se omejimo na dela z versko in cerkveno vsebino ali širše dela katoliških izobražencev, lahko opazimo, da je bilo za uvrstitev posameznika na seznam odločilnih več dejavnikov. Le eden izmed teh je bila vsebina, ki je nasprotovala političnemu sistemu, ki so ga vpeljevali komunisti. Tudi dejstvo, da je avtor med vojno aktivno nasprotoval osvobodilnemu gibanju, ali zgolj, da je bila knjiga objavljena med vojno in jo je bilo možno razumeti kot nasprotovanje osvobodilnemu gibanju, je zadostovalo za uvrstitev dela na seznam, čeprav v njem ni bilo zaznati močnejše politične tendence.

Med književniki je bil na seznamu krog sodelavcev katoliške kulturne revije *Dom in svet*. Ta je bila kot ena redkih kulturnih revij uvrščena na seznam z zaznamkom, da to velja za letnike od leta 1940 dalje. V nasprotju s tem je bilo pri reviji Leonove družbe *Čas* zabeleženo, da naj bi bili izločeni vsi letniki. *Čas* je bil edina znanstvena revija, ki se je znašla na seznamu prepovedanih knjig. Nanj so bila uvrščena tudi nekatera literarna dela sodelavcev Doma in sveta, zlasti tistih, ki so ob koncu vojne zapustili Slovenijo ali so bili obsojeni na hitrih povojnih sodnih procesih, npr. dela Jože Lavrenčiča ali Narteja Velikonje. Med literarnimi deli je treba omeniti tudi pesniško zbirko Franceta Balantiča *V ognju groze plapolam*, ki jo je po avtorjevi smrti uredil in izdal urednik Doma in sveta Tine Debeljak. Od Debeljakovih avtorskih del pa se je na seznamu znašla njegova disertacija *Reymontovi kmetje v luči književne kritike*. Na seznamu so bila tako tudi znanstvena dela, v katerih so avtorji soočili krščanski pogled na posamezna družbena vprašanja ali pa analizirali stališča katoliške cerkve do posameznih aktualnih tem. Z veliko naslovi sta bila tako na seznam prepovedanih knjig uvrščena Andrej Gosar in Aleš Ušeničnik, ki sta ostala v domovini in nista bila deležna ostrejših sankcij nove oblasti. Da naj bi tradicija katolicizma več ne bila tista, po kateri naj bi se zgledovali Slovenci, na svoj način pove podatek, da se je na seznamu znašla tudi leta 1928 natisnjena *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* Frana Erjavca.⁹

V naslednjih mesecih so naslovniki prejeli še dva popravka in dopolnitve seznama iz prometa izločenih knjig. Komisija Ministrstva za prosveto je

⁸ ARS, AS 231, t.e. 37, 3159/2–45.

⁹ Prav tam.

nekatero knjige na seznam dodala, nekatere pa z njega črtala. Z dokončnim seznamom, razposlanim 6. novembra 1945, so bile tako nekatere omejitve odpravljene, nekatere razširjene. Številna dela Aleša Ušeničnika so bila npr. črtana s seznama, prav tako vsa Andreja Gosarja. Za nekatere pa se je prepoved razširila na vsa njihova dela, kar npr. velja za Jožo Lavrenčiča, Lamberta Erlicha, Frana Erjavca, Zorka Simčiča in druge, ki so šli v emigracijo. Pri imenu Alojzij Odar je bilo zabeleženo, da so prepovedani »vsi spisi razen Zakonik cerkvenega prava«. Prepovedana je bila tudi celotna zbirka Knjižice, ki jih je tiskala Salezijanska tiskarna na Rakovniku, in vsi koledarji, ki so izšli v vojnem času na okupiranem ozemlju, med temi torej tudi koledarji Družbe sv. Mohorja, Slovenčev koledar in podobne publikacije. Na seznam je bila dodana posebna kategorija »verske in nabožne knjige«. Na njem so bila vsa dela duhovnikov in pisateljev Franca Jakliča in Ivana Vrečarja ter duhovnika in zgodovinarja Josipa Turka; za vse tri velja, da so po vojni zapustili domovino. Poleg teh pa so bili na seznamu še naslovi dvanajstih knjig, od bolj verskih del do takšnih, v katerih so člani komisije za pregled knjižnic videli tendenco proti novi oblasti, npr. dela o Lojzetu Grozdetu ali pa Domobrančev molitvenik iz leta 1944.¹⁰

S čistko med starimi zalogami v knjigarnah in izločanjem del iz javno dostopnih knjižnic je oblast obračunala z dediščino prejšnjih režimov. Naslednja naloga državnih oblasti je bila ustvariti takšen knjigotrško-založniški sistem, v katerem v prihodnje izločanje in suspenzivna cenzura sploh ne bosta več potrebni, saj naj bi nov sistem onemogočal, da bi se knjige z oblastem neljubo vsebino in dela nasprotnikov režima sploh tiskali.

3 ZAPLEMBE KATOLIŠKIH TISKARN IN ZALOŽB

Naslednji korak k monopolizaciji informacijskih sredstev v rokah vladajoče stranke je bila torej pridobitev nadzora nad tiskarskimi in založniškimi potenciali slovenskih podjetij. Za ta korak je nova oblast izkoristila sodišča narodne časti. Odvzemanje nekaterih državljskih pravic za določeno dobo je po koncu vojne poznal večji del med vojno okupirane Evrope. V komunističnem svetu so kaznovanju sodelavcev okupatorjev dodali še nove značilnosti in naloge. Zabeležka prvega sestanka politbiroja centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije po prevzemu oblasti na Slovenskem nosi datum 2. junij 1945. Boris Kidrič je uvodoma omenil, da je »ena faza zaključena – splošno urejevalna faza«, da pa morajo že misliti na naslednje korake, s katerimi bi na svojo stran pritegnili širše množice. Med temi so bili tudi sodni obračuni s sodelavci okupatorja, ki naj bi jih vodili pred sodišči narodne časti. Ta so v južnih delih Jugoslavije, ki so bili osvobojeni mesece pred Slovenijo, že opravljala svoje

¹⁰ ARS, AS 231, t.e. 37, 3159/5–45.

delo. Sodne procese naj bi izrabili za politično kampanjo, s katero bi usmerjali bes množic na tiste, ki naj bi jim sodili, ter za odvzemanje premoženja podjetij tistih gospodarskih panog, ki naj bi jih nova državna oblast čim prej postavila pod svoj nadzor. Na drugem mestu, takoj za industrijo, je Kidrič omenil »založbe-knjigarne« in za njimi »tiskarne«.¹¹

Sledeč tem dogovorom je 3. avgusta 1945 pred senatom sodišča narodne časti v Ljubljani potekal eden najodmevnejših procesov. Obtoženi so bili nekateri vodilni iz osmih tiskarsko-založniških podjetij, med tistimi, ki so bile deležne osrednje pozornosti, pa sta bili tudi Ljudska tiskarna in Salezijanska tiskarna, najpomembnejši založniki katoliškega političnega in verskega tiska. Ljudska tiskarna je do začetka vojne delovala pod imenom Jugoslovanska tiskarna, po začetku vojne pa se je časom primerno preimenovala v Ljudsko tiskarno. Javno tožilstvo je začelo zbirati obremenilno gradivo proti založnikom in vodilnim v tiskarskih podjetjih 23. julija 1945. Javni tožilec za Slovenijo je ob začetku postopka sodišču dostavil sezname družbenikov družb, podatke o urednikih in poslovni organiziranosti, izvlečke iz časopisov in sezname knjig, brošuric in časopisja ter letake, ki so vsebovali izrazito propagandni značaj proti osvobodilnemu boju in ki naj bi, po mnenju tožilstva, dokazovali sodelovanje z okupatorjem. Pri zbiranju gradiva so se najbolj osredotočili na Jugoslovansko tiskarno in knjigarno d.z.o.z., Zadružno tiskarno d.z.o.z. in Salezijansko tiskarno. V obremenilnem gradivu so navajali za osrednjo katoliško tiskarno še (staro, predvojno) ime Jugoslovanska tiskarna. V dneh po 23. juniju so zaslišali uslužbence v teh tiskarnah, vendar vsi niso bili dosegljivi, saj so številni pred prihajajočo komunistično oblastjo pobegnili v sosednje države, ki so bile pod nadzorom zahodnih zaveznikov.¹²

Ravno ti odsotni so bili tudi na vrhu seznama obtoženih. V zvezi z delovanjem Jugoslovanske tiskarne so bili najhujših očitkov tožilstva deležni dr. Alojzij Odar, tehnični ravnatelj Jože Kramarič in prokurist Jože Košiček. Medtem ko sta bila slednja bolj operativna izvrševalca, je največje breme padlo na prvega in po njem je proces tudi dobil ime: kazenski postopek proti Alojziju Odarju in soobtoženim. Nekateri zaslišanci so priznavali, da so med vojno v tiskarni tiskali zadeve, ki glede na položaj Slovencev in slovenstva le-tim niso bile najbolj v čast. Zaslišani Gregorij Pečjak, ki je vodenje tiskarne predal Odarju leta 1940, je omenil, da je Oder na sejah posloводства večkrat povedal, »da Nemci ukazujejo tiskanje teh ali onih stvari«. Dileme, ali nadaljevati s tiskanjem ali pa delovanje tiskarne ustaviti, so visele v zraku in Pečjak je izjavil, da je na eni izmed sej posloводства »izrazil mnenje, ali bi ne bilo boljše, da bi sploh ukinitili

¹¹ *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, Ljubljana 2000, str. 27.

¹² Celotno gradivo procesa se nahaja v: Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 712, t.e. 12, mapa Snč 503.

tiskanje. Dr. Odar me je zavrnil, češ da vendar vsi ljudje vedo, da ne tiskamo vsega prostovoljno.«¹³

Salezijanski tiskarni je tožilstvo očitalo zlasti izdajanje propagandnih knjižic proti osvobodilnemu gibanju. Josip Valjavec je kot vodja tiskarne na zaslišanju izjavil, da včasih posameznih tiskovin sploh ni videl ali pa jih je dobil v roke šele, ko so prišle iz tiska. Urednika Andreja Farkaša »smo pogosto opozarjali na nepravilnosti pri pisanju knjižic, vendar ni dosti zaleglo in nas je on pogosto postavil pred izvršeno dejstvo. Dr. Farkaš nam je pripovedoval, da okupatorska oblast ukazuje izdajanje knjižic v protikomunističnem duhu.«¹⁴ Farkaš je bil sicer deležen hudih, a precej nepreverjenih očitkov. V (nepodpisani) oceni njegovega dela je ocenjen kot »urednik hujšakaških knjižic, izdajanih na Rakovniku«, kot učitelj verouka naj bi organiziral mrežo zaupnikov po razredih, ki so nadzirali simpatizerje osvobodilnega gibanja, propagiral naj bi odhod čim večjega števila dijakov med domobrance, na profesorje, ki bi to lahko zavlačevali ali onemogočali, pa naj bi vršil pritiske, ki so vodili do sporov, zaradi katerih naj bi nekateri profesorji izgubili službo.¹⁵

Na procesu 3. avgusta je več obtoženih manjkalo, med njimi tudi prvoobtoženi Alojzij Odar. Zaslišanje in časopisna poročila so sledili navodilom, naj proces ustvarja vzdušje nezadovoljstva z delovanjem obtoženih med vojno. Tako kot med zaslišanji v zadnjih julijskih dneh so tudi na sodišču zaslišani najbolj obremenjevali odsotne, ki so bili izven dosega slovenske sodne oblasti. Najprej so bili zaslišani obsojeni in priče, ki so bili povezani z Ljudsko tiskarno in Katoliškim tiskovnim društvom. Njun sodelavec, katehet Valentin Tomc je omenil, da je večkrat vprašal »Odarja, zakaj pusti tako pisati«. Odar je nato poklical na pogovor urednika Slovenskega doma Mirka Javornika, ki naj bi mu izjavil, »da če piše o odvetnikih in drugih poklicih, bo pisal tudi o duhovnikih in v slučaju nadaljnjega nadlegovanja bo objavil take stvari, da bo šla Finžgarju glava«. Javornik naj bi popolnoma sledil Rupnikovi politiki, Odar pa naj bi Tomcu izjavil, »da ne more ustaviti tiska«. Tomc je dejal, da so tiskovine izhajale pod pritiskom italijanskih in nemških okupatorjev in da so zaradi tega trpele izdaje leposlovnih knjig. Popuščali pa so zaradi preprostega vzroka: »Bali smo se, da nas bodo zaprli, če zapremo tiskarno.«¹⁶ Še nekaj zaposlenih v Ljudski tiskarni se je zagovarjalo, da so kritizirali pisanje časopisja, ki je prihajalo iz Ljudske tiskarne, da so to omenili tudi Odarju in Košičku, a to ni zaleglo.¹⁷

¹³ ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Zaslišanje obdolženca, Dr. Gregorij Pečjak, 24. 7. 1945.

¹⁴ ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Zaslišanje obdolženca, Dr. Josip Valjavec, 24. 7. 1945.

¹⁵ ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Dr. Andrej Farkaš, honor. učitelj verouka.

¹⁶ ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Razpravni zapisnik.

¹⁷ Prav tam.

Glede delovanja Salezijanske tiskarne je obdolženi salezijanski duhovnik Ivan Špan izjavil, da njihova pravila članom narekujejo, da se »udejstvujejo tudi s tiskom proti brezboštvu in brezverstvu«. Knjižice, ki so jih izdajali, naj bi po njegovem mnenju skorajda v celoti sledile temu cilju. Med vojno so izdali 58 knjižic »in od teh je celo javni tožilec izbral samo troje ali štiri kot malo kompromitirajoče. Zato se čudim, da smo zaradi tega prišli pred sodišče.« Poudaril je, da je imel kot predstojnik možnost, da bi tisk knjižic ustavil, toda »ker so imele strogo verski program, se mi to ni zdelo potrebno«. Za tiste, ki jih je tožilec izbral kot obremenjujoče, je izjavil, da jih zaradi daljše službene odsotnosti ob vizitacijah na Hrvaškem ni poznal. Da njihov cilj ni bil politično propaganden, je podkrepil z naslednjo izjavo: »Pripominjam, da smo dobili od Kocipra in domobranske propagande veliko stvari v tisk, a smo vse zavrnil, ker je bilo politično.«¹⁸

Na razpravi ni bilo duhovnika Franca Knifica, ki ga je bremenilo avtorstvo knjižice Domobrančev molitvenik, ki ga je Salezijanska tiskarna natisnila leta 1944. Nekaj dni pred procesom je odšel na župnijo Predvdor. Za molitvenik je Špan menil, da »ni političen«. Špan je delovanje salezijancev zagovarjal tudi z navajanjem pomoči, ki so jo nudili izseljencem v Srbiji in internirancem v taboriščih, na Rakovniku pa so med vojno vzdrževali begunce. Dodal je, da »sem se smel gibati na osvobojenem ozemlju, za kar imam legitimacijo«.¹⁹

Na sodišču so prebrali tudi zagovore tistih odsotnih, ki so bili v Sloveniji. Proces so hitro sklenili, saj je bila sodba izrečena že v popoldanskih urah istega dne. Vodilni iz Ljudske in Narodne tiskarne so bili obsojeni na trajno izgubo narodne časti, na deset let težkega prisilnega dela in popolno zaplembo imetja v korist države. Slednje, zaplenba premoženja, je sledilo tudi pri navajanju kazni tistim, ki so dobili krajše zaporne kazni. Proces in sodba sta bila povsem v duhu leta 1945. Dosojene kazni so bile nerazumno visoke, razlaga za tako ostro obsodbo pa zelo splošna in ni bila konkretizirana z navajanjem natančnih prestopkov vsakega obsojenca posebej. V sodbi je bilo omenjenih več časopisov ali del, ki so jih tiskali v Ljudski tiskarni. Posplošen opis pa je bilo možno brati tudi tako, kot da se isti očitki nanašajo še na Narodno tiskarno, za katero je bilo v postopku omenjenih manj tovrstnih očitkov, ali na Salezijansko tiskarno, za katero je bilo že med procesom omenjeno, da gre bolj za izjemne primere. Obsojeni so se po mnenju sodišča »zavedali, da so s tem tiskom pomagali okupatorju, zatirali slovenski narod, da so s tem tiskom opravičevali okupatorjeve zločine« in »zato so malone vsi z okupatorjem vred pobegnili pred narodno osvobodilno vojsko«.²⁰

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Sodba v imenu slovenskega naroda, 3. 8. 1945.

Kot najbolj odgovornim v poslovanju katoliškega tiska iz Ljudske tiskarne je sodišče najvišje kazni prisodilo Alojziju Odarju in Jožefu Košičku. Kot dokaz krivde so v nekaterih primerih navajali dejstvo, da so obsojenci pred narodno osvobodilno vojsko pobegnili v tujino. Milejše kazni in nekaj oprostilnih sodb so dobili tisti, ki so bili zadržani do tiskanja pod okupatorjevim diktatom, in sodelavci osvobodilnega gibanja v podjetju. Sodelavcem Salezijanske tiskarne so očitali, da so izkoriščali verski čut ljudi za propagiranje proti osvobodilnemu boju, kot olajševalno okoliščino pa so v sodbi navedli, da so knjižice izhajale v manjši nakladi in niso dosegale takšnega učinka kot tisk Ljudske in Narodne tiskarne.²¹

Stroge kazni obsojencem niso prinesle takšnih posledic, kot se je zdelo takoj ob izreku sodbe. Le dva dni po procesu je bila sprejeta splošna amnestija. Po njej naj bi črtali kazen vsem tistim, katerih delovanje med vojno ni presegalo delokroga njihove službene obveznosti. Hkrati pa je bilo predvideno, da se obsojenim črta le kazen odvzema prostosti in prisilnega dela, ne pa tudi zaplembe premoženja. Zadnje dni avgusta so bile spisane tudi pomilostitve za obsojene na procesu proti lastnikom tiska. Na formularju, izpolnjenem za prvoobtoženega na procesu Alojzija Odarja 26. avgusta 1945, je tako pisalo, da »kazen 10 let težkega prisilnega dela se odpusti v celoti«, da se »pravne posledice kazni izgube narodne časti (...) omeje na izgubo političnih državljanskih pravic« in da »ostali izreki sodbe, zlasti kazen zaplembe imetka v korist države, ostanejo neizpremenjeni še nadalje v veljavi.«²²

Sodbe pred sodiščem narodne časti so dodajale kamenčke v mozaiku bodoče nacionalizacije. Sodna veja oblasti se niti ni pretirano trudila, da bi zadočila pogojem za pošteno sojenje, temveč je sledila drugim ciljem. Pri zaplembi premoženja so »spregledali« dejstvo, da nekateri upravniki ali poslovodje sploh niso bili lastniki podjetij, v katerih so delali, pa tudi odvzem lastniških deležev je puščal (neodgovorjeno) vprašanje, kaj storiti z deleži tistih lastnikov, ki niso prišli v kolesje sodnega sistema in niso bili obsojeni na odvzem premoženja. Nekateri obsojenci so bili deležniki ali lastniki tiskarn, založb in knjigarn, državna oblast pa je sodbo preprosto razumela kot popolno zaplembo lastništva tiskarsko-založniških zmogljivosti teh podjetij in prišla do nadzora nad tiskom. V prostore Narodne in Ljudske tiskarne so se že maja vselila uredništva novih časopisov, ki so slavila novo oblast in blatila donedavne lastnike teh istih prostorov.

²¹ Prav tam.

²² ZAL, LJU 712, t.e. 12, m. 503, Rešitev, Dr. Odar Alojzij, 26. 8. 1945, Snč 503/45, lknč 138/45.

4 PASTIRSKO PISMO IN KATOLIŠKI TISK

Vodstvo katoliške cerkve se ni zlahka sprijaznilo s takšnim razvojem dogodkov. Izgubljanje dotedanjega položaja je imelo dvojne vzroke. Po eni strani je nova oblast odvezemala cerkvenim ustanovam nekatere privilegije ali koncesije, ki so jih dotlej uživale, po drugi strani pa je vsiljevala svoja idejna izhodišča kot edino veljavna na vseh poljih javnega delovanja in začela posegati tudi v zasebno sfero ljudi. Vodstvo katoliške cerkve v Jugoslaviji se je odzvalo na neljube novosti na škofovski konferenci, ki je od 17. do 22. septembra potekala v Zagrebu. Na njej so 20. septembra sprejeli pastirsko pismo katoliških škofov Jugoslavije, ki so ga deset dni pozneje, na zadnjo septembrsko nedeljo, brali po cerkvah.²³

Pastirsko pismo je prinašalo najostrejšo kritiko, izrečeno na račun novih oblasti v letu 1945 v Jugoslaviji. Ob navajanju sprememb v državi se je osredotočilo na spremenjen položaj katoliške cerkve. Na prvem mestu je omenilo povojno sodno in izvensodno represijo ter navedlo številke o pobitih in zaprtih duhovnikih, bogoslovcih in redovnicah. Po naštevanju nepravicih, ki so jih doživljali s strani nove oblasti, je bila kot naslednja velika težava omenjena tema tega prispevka: »Katoliški tisk je druga boleča točka v življenju katoliške Cerkve. Od nekako sto časopisov, ki smo jih imeli pred vojno, danes ne izhaja niti eden. Ko se je iskalo dovoljenje za izdajanje, so se navajali vse mogoči razlogi, da se dovoljenje ne izda. Omenjalo se je tudi pomanjkanje papirja. A samo iz zagrebškega nadškofijskega dvorca je bilo odpeljano nekaj vagonov papirja, pripravljenega za katoliški tisk.«²⁴

Nato so bili naštetih konkretni primeri odvzemanja tiskarskih zmogljivosti iz rok katoliških ustanov s poudarkom na dejstvu, da so bile ob obsodbah pred sodišči narodne časti obsojenim zaplenjene tudi tiskarne, ki sploh niso bile njihova last. »Velika tiskarna Katoliškega tiskovnega društva v Ljubljani je vzeta iz katoliških rok«, med ostalimi naštetimi pa je bila s slovenskega ozemlja omenjena še tiskarna v Mariboru.²⁵

Dejstvo, da je bil katoliški tisk omenjen na tako visokem, drugem mestu, takoj za poboji in pred problematiko semenišč, verouka, verskih šol, agrarne reforme in drugih sprememb, ki so ostro zarezale v dotedanjo dejavnost cerkvenih ustanov, kaže, kakšno vlogo so temu vprašanju posvečali v vodstvu katoliške cerkve. Komunistični oblastniki so se odzvali na kritiko nadvse ostro, saj v novi državni ureditvi niso bili vajeni poslušati kritik na svoj račun. Nihče tudi

²³ Anton Vovk, *V Gospoda zaupam: iz zapisov nadškofa Antona Vovka*, Ljubljana 2000 (dalje: Vovk, *V Gospoda zaupam*), str. 109–111; Živojinović, *Vatikan, Katoliška crkva i jugoslovenska vlast*, str. 137–139; Alexander, *Church and State*, str. 69–73; Akmadža, *Katoliška crkva u komunističkoj Hrvatskoj*, str. 32–38.

²⁴ Vovk, *V Gospoda zaupam*, str. 119.

²⁵ Prav tam.

ni spregledal dejstva, da je branje pastirskega pisma sovpadalo s časom priprav na volitve novembra 1945, ki naj bi (oziroma so) zapečatile usodo Jugoslavije po 2. svetovni vojni. Pastirsko pismo je imelo po mnenju številnih analitikov močnejši politični kot verski motiv, o tem pa niso bili prepričani zgolj v jugoslovanskem političnem vodstvu. Tudi ameriški veleposlanik v Beogradu Richard Patterson je nadrejenim v Washington poročal, da gre za politično gesto, ki pa naj po njegovih predvidevanjih ne bi imela večjih posledic na notranjepolitično dogajanje v državi.²⁶

Komunistična oblast in državni mediji so se na pastirsko pismo ostro odzvali, pri čemer so pogosto namerno spregledali nekatere izmed njegovih konkretnih navedb in se bolj osredotočili na tiste, pri katerih je cerkveno vodstvo vztrajalo na dotedanjem privilegiranem položaju, še zlasti pa je propagandna mašinerija oblasti udrihala po medvojni dejavnosti katoliške cerkve. Takšno taktiko sta v svojih odzivih uporabila tudi vodilna v državi, predsednik vlade in vodja Komunistične partije Jugoslavije Josip Broz Tito ter vodilni partijski ideolog in glavni kreator nove ustave Edvard Kardelj. V burni reakciji sta se omejila na politično plat problema, se vračala v vojni čas in vodstvo katoliške cerkve obtoževala kolaboracije z okupatorjem.²⁷ Konkretnjših navedb pastirskega pisma za ozemlje Slovenije se je v svojem odzivu dotaknil predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič. Na navedbe pisma o katoliškem tisku je Kidrič odvrnil: »Pravijo, da smo zatrli katoliški tisk. Samo eno dejstvo v odgovor: „Družba sv. Mohorja“, najstarejša in med slovenskimi katoliškimi množicami najbolj razširjena slovenska knjižna in tiskovna organizacija, je bila pred kratkim na iniciativo narodno zavednih duhovnikov in s pristankom svojega protektorja mariborskega škofa gospoda dr. I. J. Tomažiča v celoti obnovljena. Njena imovina, po kateri je bil segel okupator, ji je vrnjena.« Da bi še podkrepil naklonjenost slovenske vlade delovanju Družbe sv. Mohorja, je dodal, da je od odbora družbe prejel »zahvalno pismo, ki so ga med drugim podpisali odborov predsednik mariborski stolni kanonik in generalni vikar dr. Cukala, odborov tajnik župnik F. S. Finžgar, odborov član prošt dr. Munda.«²⁸

Na očitke o zaplenjeni tiskarni v Ljubljani pa je Kidrič odgovoril takole: »Imovina „KTD“ je bila po naših zakonih seveda v celoti zaplenjena, toda ne zaradi tega, ker je bila last katoliškega tiskovnega društva, temveč zato, ker je služila – notorično, pa tudi po vseh juridičnih predpisih do podrobnosti dokazano – v narodno-izdajalske svrhe.« Pri tem se Kidrič, tako kot sodišče narodne časti, sploh ni vprašal, ali je lahko obsodba zgolj upravnikov ali le delnih lastnikov podjetja vzrok za zaplenbo celotnega premoženja tega podjetja.

²⁶ Živojinović, *Vatikan, Katoliška crkva i jugoslovenska vlast*, str. 139.

²⁷ Tito, E. Kardelj in B. Kidrič, *O pastirskem pismu*, Ljubljana 1945, str. 3–15.

²⁸ Prav tam, str. 27.

Ponovil je pavšalne obsodbe in je v izrazito propagandističnem duhu poudaril, da »imovina ni bila zaplenjena zaradi tega, ker je njen bivši lastnik tega ali one-ga svetovnega nazora, temveč da je bila zaplenjena zato in zgolj zato, ker je bil njen lastnik narodni izdajalec. Istovetiti svobodo tiska odnosno svobodo tako zvanega katoliškega tiska s svobodo narodnega izdajstva – pa je danes vendarle malo preveč.«²⁹

5 ZAKULISNE IGRICE Z DRUŽBO SV. MOHORJA

Boris Kidrič je omembo Družbe sv. Mohorja izkoristil kot dokaz, da ima tudi katoliška stran na voljo sredstva za svoje tiskarsko-založniške ambicije. Šlo je za zavestno zavajanje, saj je Kidrič natančno vedel, kako so potekale priprave na začetek delovanja najstarejše slovenske založbe v spremenjenih političnih razmerah. Ta del zgodbe je ostal javnosti skrit. Nova oblast je dopustila delovanje Mohorjeve zaradi vzrokov, ki jih ne bi mogli označiti kot popuščanje katoliški dejavnosti. Za nasledstvo lastnine v Avstriji sta se potegovali slovenska in avstrijska veja Družbe sv. Mohorja, nerešeni lastniški problemi pa so izvirali še iz časov po 1. svetovni vojni.³⁰ Želja vodilnih slovenskih politikov je bila premik meje z Avstrijo proti severu, premoženje Družbe sv. Mohorja v Celovcu pa naj bi prešlo v roke celjske Mohorjeve. Tradicija Mohorjeve med Slovenci v Avstriji je bila tudi močan argument, ki je vodilnim komunistom narekoval drugačen odnos do tega vprašanja kot do katoliškega tiska na splošno.

Tudi med vodilnimi v osvobodilnem gibanju so bili zagovorniki obnovitve delovanja Družbe sv. Mohorja. Med komunisti je bil to npr. Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, ki pa ga je vodilna komunistična garnitura že odrinila na stranski tir. Med vodilnimi iz krščanske skupine v Osvobodilni fronti je potrebo po obnovitvi katoliškega tiska omenjal Edvard Kocbek. Tudi on si ni želel obnove na predvojni tradiciji kulturnega boja in je po pogovoru s Tonetom Vodnikom menil, »naj se odboru Mohorjeve dodeli tehnični odbor, ki bi idejno vršil izbiro knjig in vso estetsko vzgojo«.³¹

Tri dni pozneje je Kocbek v pogovoru s Kidričem doživel hladen tuš, saj je dojel, pod kakšnimi pogoji namerava komunistično vodstvo dopustiti delovanje Družbe sv. Mohorja. »Tu sem občutil nepravilnost, s katero gleda na katoliški problem«, je o Kidričevem načrtu, da bi odbor Mohorjeve razširili z ljudmi iz krogov somišljenikov političnega vrha, zabeležil Kocbek. Zgroženo je ugotovil, da hoče predsednik slovenske vlade spraviti »v versko društvo komuniste,

²⁹ Prav tam, str. 27.

³⁰ Valentin Inzko, Družba sv. Mohorja – vseslovenska versko-kulturna ustanova, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru: (1851–1995)* (ur. V. Inzko, M. Smolik in B. Marušič), Celje–Celovec–Gorica 1996, str. 38–41.

³¹ Edvard Kocbek, *Dnevnik 1945*, Ljubljana 1991 (dalje: Kocbek, *Dnevnik 1945*), str. 45.

ki bi paralizirali vse na zgolj izdajanje molitvenikov». ³² Vodstvo družbe je začelo pripravo novega letnika oktobra 1945, torej prav v času, ko je Kidrič odgovarjal na obtožbe v pastirskem pismu. Novo podobo pa je Družba sv. Mohorja dobila 27. novembra 1945, ko je na Ministrstvu za prosveto Slovenije potekal ustanovni občni zbor Tiskarne Družbe sv. Mohorja, tiskovne in produktivne zadruge v Celju. Že dejstvo, kje je potekal za nadaljnje delovanje prelomni sestanek, nakazuje, kdo je narekoval spremembe v delovanju Mohorjeve. Tiskarna Družbe sv. Mohorja se je organizirala kot zadruga in prevzela nasledstvo predvojne Mohorjeve tiskarne, družbe z omejeno zavezo. Tiskala naj bi lastne knjige in tudi knjige bratovščine Družbe sv. Mohorja, ki je še naprej delovala enako kot dotlej. ³³

V naslednjih letih sta tako na založniškem trgu obstajali dve založnici del z imenom Mohorjeva, zadruga Tiskarna Družbe sv. Mohorja in bratovščina Družba sv. Mohorja. Glavno besedo pri odločanju o tem, kaj in kako se tiska, je imelo vodstvo zadruge, ki je tudi razpolagalo s tiskarno. Kot je bilo načrtovano, so glavno besedo v njej prevzeli komunisti. Za predsednika zadruge je bil izvoljen podpredsednik slovenske vlade Marijan Breclj, delo pa je vodil tajnik Vinko Möderndorfer. V vodstvu so bili sicer tudi odborniki bratovščine, njen predsednik Fran Cukala, tajnik Fran Saleški Finžgar in drugi člani stare Mohorjeve. Toda odločilno besedo so dobili tisti, ki so vodili Tiskarno Družbe sv. Mohorja, kar je bilo uradno potrjeno 7. januarja 1946, ko je okrožno sodišče v Celju potrdilo Pravila Tiskarne Družbe sv. Mohorja, tiskovne in produktivne zadruge v Celju. Ta je postala »univerzalna pravna naslednica Mohorjeve tiskarne, družbe z o.z. v Celju tako v pogledu njenega premoženja, kakor tudi vseh pravic in obveznosti te družbe«. ³⁴

Spremembe, ki jih je pod političnimi pritiski doživela Družba sv. Mohorja, so bile več kot očitne. Medtem ko so v letnem koledarju pred spremembami uvodnemu delu sledili biografski orisi nekaterih cerkvenih voditeljev, so jih v koledarju za leto 1946 zamenjale slike politične elite novega časa in prispevki, ki so slavili politični prelom v letih 1941–1945. Uredništvo je bralstvu sporočilo, da se pač morajo soočiti s preprostimi zgodovinskimi dejstvi. Vloga prenašalca kulturnopolitičnih načel komunistične politične elite v delovanje Družbe sv. Mohorja je pripadla tajniku Tiskarne Vinku Möderndorferju. Ta se je znašel v primežu dveh založniških sistemov, starejšega katoliškega in novejšega komunističnega. Pri starejšem je delo pri bratovščini vodil tajnik Fran Saleški Finžgar, založniško politiko pa je nadzoroval član odbora iz mariborske škofije. Komunistični kulturnopolitični model je v javnosti zagovarjal stališče, da v državi ne

³² Prav tam, str. 59.

³³ Družba sv. Mohorja oživljena, v: *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1946*, Celje 1945, str. 34–35.

³⁴ *Pravila Tiskarne Družbe sv. Mohorja, tiskovne in produktivne zadruge v Celju*, Celje 1946, str. 3.

obstaja cenzura, dejansko pa je iz zakulisja niti vlekel ilegalni cenzurni aparat agitpropa Komunistične partije.

Novosti pri katoliški strani seveda niso naletele na dober odziv, kar je hotel Finžgar izpostaviti v naslednjem Koledarju Družbe sv. Mohorja. Zaplet, ki je sledil, ponazarja realno stopnjo avtonomnosti odločanja stare Mohorjeve in njenega urednika. Kaj natančno je napisal Finžgar in hotel v znamenje protesta o položaju v Mohorjevi objaviti v koledarju, ni natančno znano. Neuradni cenzor Vinko Möderndorfer je menil, da takšne kritike kulturnopolitičnih razmer ne sodijo v javnost in je za mnenje povprašal še sodelavca Prežihovega Voranca. Ta se je strinjal z Möderndorferjem in mu odpisal: »Vračam Ti odtisek za Koledar. Finžgar je stvari tendenciozno postavil, tako da jasno izhaja iz teksta nezadovoljnost. Po mojem naj se tisti stavki drugače postavijo, ali pa z enim stavkom odstranijo«. ³⁵

Finžgar je bil seveda užaljen in jezen na cenzuro, ker je, kot je izjavil Möderndorfer, »hotel vtihotapiti v koledar silno dvoumen stavek in sem mu ga seveda vrgel ven«. ³⁶ Tajnik zadruga Tiskarne Družbe sv. Mohorja sicer ni nameraval zaostrovati položaja, a se je znašel med dvema ognjema in ni mogel zadovoljiti pričakovanj obeh strani. Vodilni na agitpropu so pričakovali, da bo Möderndorfer še ostreje omejeval katoliški del Mohorjeve družbe. Partijskim ideologom se je npr. zameril, ker je dopustil, da so v tiskarni v visoki nakladi na boljšem papirju natisnili Kristusovo glavo, lesorez Franja Stiplovška. ³⁷ Katoliški del pa se je nanj hudoval, »ker sem pustil, da je bila beseda Bog napisana z malo začetnico. Na seji so me napadli – povedal sem jim, da lahko pišem z veliko začetnico tudi Hudič, če že to želijo, da bi bila imena mitoloških bitij pisana z manuſculo«. ³⁸ Möderndorfer se je zavedal, da se vsa jeza prizadetih steka na njegov račun, vendar je, hote ali nehote, opravljal zaupano mu delo, »ker je bilo treba varovati tezo, da pri nas ni cenzure, ampak da je to moja samovoljnost«. ³⁹

6 ZAKLJUČEK

Brez dobro organizirane cenzure si takšne censure, kot jo je leta 1945 doživel katoliški tisk, ni mogoče predstavljati. Nepodpisani pisec uvodoma omenjene brošure iz leta 1925 – če je še živel v Sloveniji – je v tisku iz leta 1945 le stežka našel kakšno malenkost po svojem okusu. Skrbni bralec in kronist svoje dobe Edvard Kocbek je ob kramljanjih s preprostimi ljudmi spoznaval, da je medijsko sceno vsekakor treba obogatiti tudi z njim razumljivimi in znanimi stvarmi

³⁵ Lovro Kuhar, *Zbrano delo: 11. knjiga: Pisma I* (ur. D. Druškovič), Ljubljana 1989, str. 74.

³⁶ ARS, AS 1931, mikrofilm XII-003, 4660.

³⁷ ARS, AS 1931, mikrofilm CM-016, 33422.

³⁸ ARS, AS 1931, mikrofilm XII-008, Zapis z dne 3. X. 1950.

³⁹ ARS, AS 1931, mikrofilm XII-003, 4660.

in si je 19. septembra 1945 v svoj dnevnik zapisal: »Ljudje želijo katoliške tradicije, današnji tisk jim ne zna odgovoriti«. ⁴⁰ A tudi sam ni imel dovolj moči, da bi od svojih soborcev, ki so maja 1945 prevzeli v roke odločanje o usodi Slovenije, izposloval dovoljenje za vnovično izdajanje revije Dejanje ali vsaj za zbornik krščanskih socialistov v Osvobodilni fronti.

Po več srečanjih predstavnikov državnih in cerkvenih oblasti in prepričevanjih, zakaj bi morali razširiti ponudbo tiskane besede, je bil edini dosežek prvega povojnega leta dovoljenje za izhajanje informativnih glasil škofijskih ordinariatov ljubljanske in mariborske škofije. V Ljubljani je februarja 1946 izšla prva številka lista Oznanila, v Mariboru pa aprila istega leta prva številka Verskega lista. ⁴¹ Tako skromne bere krščanskim množicam namenjenega tiska tedaj niso pomnili niti najstarejši bralci.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

AS 231 – Ministrstvo za prosveto LRS

AS 1643 – Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta

AS 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

LJU 712 – Sodišče narodne časti, senat Ljubljana

Literatura

Akmaž, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povjest Slavonije, Srijema i Baranje-Despot infinitus, Slavonski Brod-Zagreb 2013.

Alexander, Stella, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge University Press, London-New York-Melbourne 1979.

Biščak, Jože, *Razvoj slovenskega katoliško-verskega tiska po II. svetovni vojni in analiza besedil v listu Družina v letih 1966-1986: diplomska naloga*, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana 1988.

Družba sv. Mohorja oživljena, v: *Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1946*, Družba sv. Mohorja, Celje 1945, str. 34-35.

Gabrič, Aleš, *Slovenska agitpropovska kulturna politika: 1945-1952*, (Borec, 43, št. 7-8-9), Mladika, Ljubljana 1991.

Inzko, Valentin, *Družba sv. Mohorja – vseslovenska versko-kulturna ustanova*, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru: (1851-1995)* (ur. V. Inzko, M. Smolik in B. Marušič), Mohorjeve družbe, Celje-Celovec-Gorica 1996, str. 13-60.

⁴⁰ E. Kocbek, *Dnevnik 1945*, str. 45.

⁴¹ J. Biščak, *Razvoj slovenskega katoliško-verskega tiska po II. svetovni vojni in analiza besedil v listu Družina v letih 1966-1986: diplomska naloga*, Ljubljana 1988, str. 26-34.

- Kocbek, Edvard, *Dnevnik 1945*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991.
- Kuhar, Lovro – Prežihov Voranc, *Zbrano delo: 11. knjiga: Pisma I* (ur. D. Druškovič), Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989.
- Največja naloga sedanjega časa*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1925.
- Pravila Tiskarne Družbe sv. Mohorja, tiskovne in produktivne zadruge v Celju*, Tiskarna Družbe sv. Mohorja, Celje 1946.
- Smolik, Marijan, *Tisk in drugi mediji v službi oznanjevanja*, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik, J. Juhant in B. Kolar), Družina, Ljubljana 2002, str. 203–210.
- Tito, Kardelj, Edvard in Kidrič, Boris, *O pastirskem pismu*, Ljudska pravica, Ljubljana 1945.
- Vovk, Anton, *V Gospoda zaupam: iz zapisov nadškofa Antona Vovka* (zbral in uredil Bogdan Kolar), (Čas in ljudje, 7), Družina, Ljubljana 2000.
- Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954* (zbrala in uvodno besedilo napisala Darinka Drnovšek), (Viri, 15), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000.
- Živojinović, Dragoljub R., *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958*, Službeni glasnik, Beograd 2007.

POVZETEK

V prispevku je prikazana politika komunistične oblasti v letu 1945, s katero so hoteli onemogočiti vlogo katoliškega tiska na Slovenskem. Maja 1945 imenovana komisija za pregled knjižnic je v naslednjih mesecih sestavljala sezname knjig in časopisov, ki jih je bilo treba izločiti iz javnosti. Na seznam je bilo poleg nacističnega in fašističnega propagandnega tiska uvrščeno tudi veliko del katoliških avtorjev, v katerih ni bilo izrazite politične tendence. Drugi korak komunistične oblasti je bila zaplenba tiskarsko-založniških podjetij. To so storili na hitrem sodnem procesu, kjer so sodili domnevnim sodelavcem okupatorjev in jim poleg zaporne kazni izrekli tudi kazen zaplenbe celotnega premoženja. Onemogočanje katoliškega tiska je bilo kot pomembna točka omenjeno tudi v znanem pastirskem pismu jugoslovanskih škofov iz septembra 1945. Kot edina založnica del katoliških avtorjev je po vojni z delom nadaljevala Družba sv. Mohorja, pa še ta je prišla pod strog nadzor komunističnih cenzorjev.

KLJUČNE BESEDE: *katoliški tisk, leto 1945, cenzura, seznam izločenih knjig, zaplenba tiskarn*

Summary

THE FIGHT AGAINST THE CATHOLIC PRESS

The article presents the policies of the Communist authorities in 1945 which were aimed at suppressing the role of the Catholic press in the Slovenian territory. In May 1945 a Commission for the review of libraries was appointed and in the following months it made lists of books and magazines that should be made unavailable to the public. These lists included, in addition to Nazi and

Fascist propaganda material, many works by Catholic authors which contained no explicit political tendencies. The second measure of the Communist authorities was the confiscation of printing-publishing companies. This was adopted at a speedy trial at which alleged enemy collaborators were judged and who, in addition to a prison sentence, also received the punishment of the confiscation of all assets. The disabling of the Catholic press was as an important point also mentioned in the well-known pastoral letter of the Yugoslav bishops from September 1945. The Society of St Mohor was the only remaining operational publisher of works by Catholic authors after the war, and even this company was under the strict supervision of Communist censors.

KEYWORDS: *Catholic press, the year 1945, censorship, list of excluded books, confiscation of printing houses*